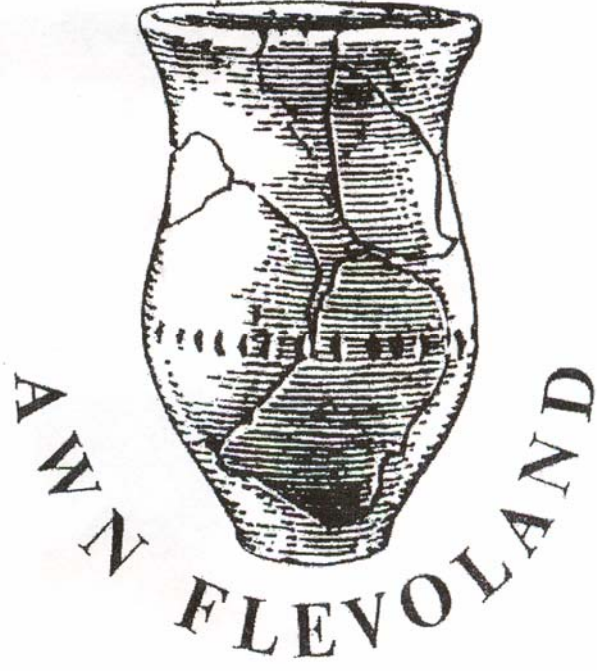

AARDEWERK

MAART 2008

Bestuur AWN Flevoland - afdeling 21

Voorzitter: Jan Boes, Normandieplein 6, 8303 HA Emmeloord,
tel.: 0527-699113, e-mail: janboes@wanadoo.nl

Penningmeester: Henk van den Berg, Koraal 32, 3893 EJ Zeewolde,
tel.: 036-5222492, e-mail: henkvandenberg@kpnplanet.nl

Secretaris: vacant

Veldcoördinator: Tineke Heise-Roovers, Ringdijk 288, 8244 BR Lelystad,
tel.: 0320-262720, e-mail: t.heise@chello.nl

Bestuursleden algemeen:

Astrid Doppert, Gondel 11-43, 8243 BV Lelystad,
tel.: 0320-227803, e-mail: astid@tiscali.nl

Jaap Eelman, Schoener 42-01, 8243 VW Lelystad,
tel.: 0320-251969, e-mail: jaap.eelman@wanadoo.nl

Ondersteunende leden (geen bestuurslid):

Ambtelijk Secretaris: Maartje de Boer, Luttekepoortstraat 31, 3841 AW Harderwijk,
tel.: 0341-470013, e-mail: maartjedeboer@12move.nl

André Kerkhoven, archeoloog, Harderwijkstraat 178, 8244 DL Lelystad,
e-mail: a.kerkhoven1@chello.nl

Dick Velthuisen, archeologisch medewerker Nieuw Land Erfgoedcentrum (NLE), Archeologisch Depot, Oostvaardersdijk 01-13, 8242 PA Lelystad,
tel.: 0320-225939, tel.: mobiel 06-13243987, e-mail: d.velthuisen@nieuwlanderfgoedcentrum.nl

Bank: Postbank, rekeningnummer 4481928 t.n.v. AWN Afd. Flevoland, Zeewolde

E-mailadres AWN Flevoland – afdeling 21: awn@nieuwlanderfgoedcentrum

Website: www.awnflevoland.nl

Aardewerk

Aardewerk is het verenigingsorgaan van AWN Flevoland - afdeling 21.

Mits de bron wordt vermeld, is overname van artikelen toegestaan. Een exemplaar van het betreffende medium gelieve dan aan de redactie te worden gestuurd. Ruilabonnementen kunnen schriftelijk worden aangevraagd bij de redactie. Kopij, reacties e.d. te zenden aan Henk van den Berg of Saskia Thijsse; bij voorkeur aanleveren via e-mail of per diskette in Times New Roman 11. Sluitingsdatum kopij is 1 februari, 1 mei, 1 augustus en 1 november.

Aardewerk wordt integraal gepubliceerd op de website www.awnflevoland.nl

Redactie

Henk van den Berg, Koraal 32, 3893 EJ Zeewolde,
tel.: 036-5222492, e-mail: henkvandenberg@kpnplanet.nl

Ben van Rosmalen, Bischofstraat 30, 8325 BC Vollenhove,
e-mail: becovanrosmalen@planet.nl

Saskia Thijsse, Karveel 44-20, 8231 DW Lelystad,
tel.: 0320-240120

Dick Velthuisen, archeologisch medewerker NLE, Archeologisch Depot, Oostvaardersdijk 01-13, 8242 PA Lelystad,
tel.: 0320-225939, tel.: mobiel 06-13243987, e-mail: d.velthuisen@nieuwlanderfgoedcentrum.nl.

Regiocoördinator Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water (LWAOW)

Hans Bruggeman, Roer 16, 8032 GG Zwolle, tel.: 038-4546192, e-mail: ponshominus@planet.nl

---

Foto omslag: Workshop aardewerk restaureren

© Copyright AWN Flevoland

ISSN: 1570-582X

Inhoudsopgave

Van de redactie	1
Landelijke werkgroep vuursteen	2
<i>Ben H. van Rosmalen</i>	
Steentijddag 2008	3
<i>Jan Boes, Ben H. Van Rosmalen</i>	
Veldcursus 2008	6
<i>Dick E.P. Velthuizen</i>	
Planning doedagen en veldactiviteiten 2008	7
<i>Maartje de Boer</i>	
Doedag AWN Flevoland op 17 november 2007	8
<i>Wil Gordijn</i>	
Jaarverslag 2007 van de secretaris	9
Verslag van de doedagen 2007	9
Verslag van de veldcoördinator 2007	10
Verslag promotie en educatie / deskundigheidsbevordering 2007	11
Column – Rangen binnen de archeologie??	14
<i>Ben H. Van Rosmalen</i>	
Tentoonstellingen / lezingen / symposia / wetenswaardigheden	14
<i>Saskia M.S.C. Thijsse</i>	
Een vreemde vuistbijl, in secondaire positie gevonden bij Dronten (Fl.)	18
<i>Lykke Johansen, Marcel Niekus, Dick Stapert</i>	

Van de redactie

Dit nummer van Aardewerk is niet alleen dik maar staat vol met belangrijke informatie. Het reilen en zeilen van onze vereniging in het afgelopen jaar en de financiële gevolgen hiervan wordt aan u – onze leden – voorgelegd. Dat alles om ervoor te zorgen dat op de Algemene Ledenvergadering van zaterdag 12 april a.s. een doorwrochte discussie kan plaats vinden. De convocatie, de notulen van de vorige ALV, het rooster van aftreden van bestuursleden en het financieel verslag zijn toegevoegd als losse set (handig om mee te nemen naar de ALV). Speciaal onze nieuwe leden zijn uitermate welkom maar uiteraard is de aanwezigheid van ál onze leden in deze vergadering van belang. Het komend jaar zal voor iedereen een uitdaging zijn. Wie van onze leden zal in het bestuur plaatsnemen om onze vereniging in goede banen te blijven leiden? Nieuwe inzichten, vers enthousiasme, alternatieve ideeën zijn uitermate welkom. Wie van onze nieuwe leden durft de toekomst van onze vereniging de goede kant op te sturen?

Ook in het ‘veld’ wordt gewerkt aan ontwikkeling en informatie. De cursussen, symposia, digitale referentiebronnen e.d. voor zowel beroeps- als amateurarcheologen nemen hand over hand toe. Enige voorbeelden:

-De Nationale Referentiecollectie gaat digitaal en zal voor iedereen beschikbaar zijn. De NRC bundelt kennis op het gebied van archeologische materiaalcategorieën en hun classificaties en (standaard)benamingen. In december 2007 vond het jaarlijkse NRC-congres plaats bij de RACM te Amersfoort. Het thema was 'Huisplattegronden'.

-Vanaf januari start de RACM weer met een serie lezingen in het kader van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA).

-Niet alleen op het land, maar ook onder water wordt kennis van archeologie aangescherpt. Het ontwerp van de KNA Waterbodems (voorheen de Maritieme KNA) is vrijgegeven voor kritiek. De KNA Waterbodems vormt de basis voor uitvoerders van archeologisch onderzoek onder het wateroppervlak om te kunnen voldoen aan de kwaliteitseisen zoals die door het ministerie van OCW zijn gesteld in de beleidsregels en vergunning. Tevens is de Leidraad Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode (ASB) herzien en is de Leidraad Archeologisch Onderzoek Beekdalen verschenen.

Beleeft u nog een beetje plezier aan de digitale versie van Aardewerk? Wij van de redactie zijn benieuwd naar uw reacties. U zou ons een groot plezier doen als wij uw Aardewerkreacties, suggesties en dergelijke op -of na- de ALV mogen vernemen.

Een jaar geleden kregen we de taak toebedeeld artikelen te verzamelen voor ‘Westerheem’, vanwege ons 30-jarig AWN-jubileum. Inmiddels zijn de artikelen (nagenoeg) binnen. Na een jaar redactionele afwezigheid komt Ben van Rosmalen de gelederen weer versterken. Er wacht Saskia en Ben nog een redactieslag waarbij die artikelen plus de illustraties in het door Westerheem gewenste format gebracht moeten worden.

Verheugend is de mededeling van Dick Velthuisen dat ook in 2008 onze leden deel kunnen nemen aan een veldcursus. En wat voor een! Voor verdere bijzonderheden zie zijn artikel.

Samenwerking en goed overleg met andere AWN afdelingen en Instituten levert mooie resultaten op. Een daarvan is een CD, vervaardigd door de ‘Werkgroep Staphorst’ van AWN afdeling 20. Hierop staat een ‘Kursus Aardewerk 1300-1600 AD’. Deze CD is (binnenkort) ook te vinden op onze website. Een ander resultaat is het artikel ‘Een vreemde vuistbijl, in secondaire positie gevonden bij Dronten’ dat is verschenen in Paleo-aktueel 18 (14 december 2007) en met toestemming van het GIA alsmede Uitgever Barkhuis Publishing in Aardewerk mag worden geplaatst. Voor dit laatste zijn we zeer erkentelijk.

Veel leesplezier.

Landelijke Werkgroep Vuursteen

Ben H. van Rosmalen

Het vinden van een scherp aardewerk in, of op de bodem, geeft voldoening. Ook stukjes verbrand bot zijn interessant. Maar niets haalt het, wat mij betreft, bij het vinden van een stukje bewerkt vuursteen. Dat stukje onthult ineens het verhaal van de tijd dat handige mensen in staat waren de vorm van die vuursteen naar hun hand te zetten. Zij maakten grotere of kleinere werktuigen van iets dat daarvoor nog ruw materiaal was. En het staat bijna vast dat dit werktuig perfect voldeed aan de gewenste bedoeling. Voor mijzelf sprekend: graag wil ik alle door mij gevonden scherven en priemen inruilen tegen de vondst van een goed bewerkte schrabber of spits! Naar mijn mening heeft een onbeschadigd exemplaar iets tijdloos: met uitzondering van de alleroudste vondsten zien ze er net zo uit, als toen ze werden gemaakt. Het vinden van vuursteen gaat gepaard met tsja, hoe zeg je dat, spanning? Opwinding?

Wij menen anno 2008 het een en ander te weten van het materiaal. Onze kennis van vuursteen houdt echter op bij het constateren dat het in alle richtingen goed splijtbaar is. Zelfs geologen weten niet zeker hoe vuursteen is ontstaan.

Maar weinig moderne mensen kunnen vuursteen goed bewerken. En het is een feit dat het jaren duurt voordat men die kunst enigszins onder de knie heeft. Soms kan je er moedeloos van worden als er weer zo'n lomp geval ontstaat terwijl het toch begonnen was om een sierlijk, plat voorwerpje te maken, liefst ook nog eens tweezijdig bewerkt.

Oefening baart kunst en er zijn mogelijkheden om er een zekere vaardigheid in te krijgen. Er bestaat namelijk een actieve 'Werkgroep Vuursteen' waarvan de leden zich bezig houden met vuursteenbewerking. Meer nog: op den duur leert men de afkomst van verschillende soorten vuursteen herkennen. En: het is géén cursus! Men leert van elkaar. Iedereen kan zijn eigen gang gaan. Zeker, er wordt een thema voor de volgende bijeenkomst gekozen, bij voorbeeld het slaan van klingen of het maken van spitsen. Maar verplichtend is dat niet

De werkgroep heeft een eigen bulletin en gaat uit van de VAEE, de Vereniging voor Archeologische Experimenten en Educatie. Er worden vier, maar meestal drie dagbijekomsten op verschillende plaatsen gehouden, waaronder de Prehistorische Nederzetting nabij Lelystad. Ervaren vuursteenbewerkers zijn altijd in de buurt om aanwijzingen te geven. Interesse? Bel 06 11213512 of 0527 243307.

Naschrift van de redactie: De VAEE is te vinden op website www.vaee.net. Ook interessant is de website van Apan (Aktieve Praktijk Archeologie Nederland), www.apanarcheo.nl. Hierop ondermeer een link naar een uitgebreid artikel met foto's over de vondst van achtentwintig!! vuistbijlen met daarnaast nog afslagen enz., afkomstig van de bodem van de Noordzee en gedateerd tussen 130.000 en 70.000 BP.

Steentijddag 2008

Jan Boes, Ben H. Van Rosmalen

Het volgende gaat over de Steentijddag in Leiden. U kunt lezen wat zo'n dag voor een vereniging kan betekenen. Het stukje gaat voornamelijk over de sfeer en niet zozeer over de jongste archeologische ervaringen en ontdekkingen.

De Steentijddag werd dit jaar voor de 16e keer georganiseerd. Zoals u weet is dit een symposium in februari te Leiden, georganiseerd door het Rijksmuseum voor oudheidkunde (RMO). Wij, die ergens in een bestand staan, kregen ruim van te voren via de mail een aanmeldingsformulier en een voorlopig programma.

Zoals gewoonlijk was er op 2 februari een 'zware delegatie' aanwezig, bestaande uit leden van onze afdeling Flevoland. Vanuit Emmeloord reisden we met z'n vijven naar Leiden. Vanuit Dronten vertrokken twee leden naar dezelfde bestemming. Zes personen gingen met de trein.

In het westen van het land scheen het glad te zijn. Onderweg kregen we wat lichte (natte) sneeuwbuities. De weg bleef gelukkig goed berijdbaar. Traditiegetrouw parkeerden we de auto nabij het ziekenhuis in de parkeergarage niet ver van het station vandaan. Al om 10.00 uur kwamen we bij het universiteitsgebouw aan, we bleken de eersten te zijn van ca 200 symposiumbezoekers.

Marie-France van Oorsouw zat al achter een soort van balie de mensen op te wachten. Elk jaar wordt ze mooier, die Marie-France. Na inschrijven en ontvangst van de lunchbonnen konden we gelukkig meteen aan de koffie. Al snel vormden zich de eerste rijen. De eerste bekenden werden gesignaleerd. En begroet. We kennen er inmiddels veel, het wereldje is tenslotte maar klein. Even voor 11.00 uur zijn we de zaal ingegaan om een goed plaatsje te bemachtigen.

De eerste lezing werd gegeven door Ann Van Baelen over een vindplaats uit het vroege midden Paleolithicum te Kesselt-Op de Schans (Belgisch Limburg).

Ze wist het goed te brengen. En toch: het Paleolithicum is een beetje ver-van-ons-bed-gebeuren dat niet iedereen, met inbegrip van uw scribent, in dezelfde mate interesseert.

De tweede lezing werd gegeven door Gunther Noens over de steentijdvindplaats Leeuwarden-Hempens. In het gebied is eerst door RAAP een aantal boringen gezet, waarna het ARC een onderzoek startte.

Wat me verbaasde is dat hierna het onderzoek werd overgenomen (deels opnieuw gedaan?) door het ADC! De spreker hield een goed verhaal ondanks dat je kon merken dat hij enigszins gespannen was.

De derde lezing werd gehouden door Fred Spijkers met als titel: Westelbeers revisited.

Het verhaal werd voorgelezen. De powerpointplaatjes vlogen met een sneltreinvaart over het scherm. Ze waren op zich best wel interessant, maar als je er iets te lang naar keek was de spreker al met iets nieuws bezig, waardoor je de draad van het verhaal al snel weer kwijt was.

Hierna volgde de lunch, zodat we weer een beetje bij konden komen.

Na het eten maakten we met enkele AWN-ers nog even een leuke wandeling door het zonnige Leiden, zodat we weer lekker fris aan de volgende lezingcyclus konden beginnen.

Hans Peeters hield de vierde lezing over de steentijd in de Flevopolders.

Daar konden we wat mee. Dat was natuurlijk voor ons interessant om naar te luisteren! Onder andere vertelde hij ons dat het vroege Mesolithicum wel werd gevonden rond Almere en Zeewolde maar niet in de rest van Flevoland.

Verder liet hij mooie, in elkaar overvloeiende plaatjes zien van hoe de zee in de steentijd oprukte, waardoor het grootste deel van Flevoland niet meer bewoonbaar werd.

RMO Tempelzaal. Foto: Ben H. van Rosmalen

Pauze. Foto: Ben H. van Rosmalen

Daan Raemaekers nam de vijfde lezing voor zijn rekening over de akkers in Swifterbant. Voor schrijver dezes was het nieuw dat er via slijpplaatjes en diatomeeën al was aangetoond dat er een akker moest liggen op S4.

Volgens Daan moet op S3 een akker liggen.

Het was goed om te horen dat hij ons, leden van de AWN, indeelde bij de *medewerkers* bij de opgraving. Hij stelde te twijfelen bij het uitspreken van het woord 'amateurs'. Het leek hem beter te spreken over 'vrijwilligers' die dan ook nog eens kundig genoeg zijn om veldwerk uit te voeren.

Blijkbaar hebben we een hele goede indruk bij hem achtergelaten en het doet een mens goed dat te horen.

Hierna volgde een theepauze. De lezingen werden daarna weer hervat. Uit jarenlange ervaring wisten we dat de vermoeidheid gaat toeslaan naarmate de dag vordert. Extra concentratie geboden!

Toen een tegenvaller. De spreker voor het volgende onderwerp was niet komen opdagen. Er moest iets worden bedacht! Leo Verhart hield een ingelaste lezing over hoe voor hem als jonge man de archeologie begon met opgravingen van de Vlaardingencultuur.

De nu zevende lezing werd gehouden door Leon van Hoof over de Vlaardingencultuur bij Hellevoetsluis. Uw auteur spraken vooral de grote aantallen bot- en visresten aan. Opvallend tijdens de meeste van deze lezingen is dat men zeeft met een diameter van minimaal 3 mm waardoor er vrij veel klein materiaal verloren gaat. Door het vinden van resten van paling en stekelbaars kon ook iets over het toenmalige milieu worden gezegd.

Mijn persoonlijke voorkeur blijft dan ook uitgaan naar een zeef met gaas van 1 mm doorsnede.

De lezer voor de nu achtste lezing kwam tenslotte toch opdagen!

Senne Diependaele hield een lezing over de Vlaardingencultuur bij Hazerswoude. De lezing was goed, maar inhoudelijk kan ik me er niets meer van herinneren. Dat zal wel aan mij liggen. Het onderwerp was meer van hetzelfde. Minder interessant onderwerp en laten we maar zeggen dat de ouderdom begint toe te slaan. Bovendien was de snelheid waarmee een en ander werd voorgelezen die van een machinegeweer. Niet vol te houden.

Op de Steentijddag is inbegrepen een borrel in het Rijksmuseum van Oudheden ter afsluiting. Van het universiteitsgebouw liepen we langs het Rapenburg naar het museum. De lantaarns gingen aan. Leiden dompelde zich onder in sfeer!

Het is ook een goede gewoonte met elkaar te eten. Het restaurant van de vorige jaren was enkelen van ons niet zo goed bevallen. Maar: we vonden een leuk mediterraan restaurant waar we met elf personen in een keer binnenvielen (twee personen waren al na de borrel huiswaarts vertrokken).

Dat was even improviseren voor het bedienend personeel. Maar dat is prima gelukt. De sfeer was goed. Het voedsel voortreffelijk. We aten. En overlegden. Er werden plannetjes uitbroed. Een ervan was dat we volgend jaar wel eens een spreker konden leveren aan de Steentijddag over een onderwerp.

Het personeel bood zijn excuses aan. Het was een hectisch moment voor ze toen we met z'n elfen binnen kwamen vallen. We bekennen: we waren zó mild gestemd na deze dag dat er navenante fooi aan te pas kwam. 22.30 uur zijn we vertrokken uit Leiden. Na een ontspannen en rustige rit naar huis kwamen we tegen 23.30 uur weer in Emmeloord aan

Hierop terugkijkend is het weer een enorm gezellige dag geweest. Iedereen kon zijn of haar 'oude' bekenden ontmoeten tijdens de informele momenten. Altijd goed.

Veldcursus 2008

Dick E.P. Velthuisen

Evenals vorig jaar wordt in augustus de jaarlijkse veldcursus georganiseerd door Nieuw Land Erfgoedcentrum in samenwerking met het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA), onderdeel van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG).

Het GIA organiseert een **Veldschool Steentijdlandschappen Flevoland** waaraan AWN leden kunnen deelnemen. Het programma van de veldschool wordt als volgt omschreven:

“Het veldonderzoek in Flevoland staat dit jaar in het teken van de relatie tussen landschapontwikkeling, steentijdbewoning en archeologische monumentenzorg. In het curriculum worden deze thema's in afzonderlijke colleges gedoceerd, maar de onderlinge verwevenheid is groot: kennis van de landschapontwikkeling is nodig om in het kader van de archeologische monumentenzorg met de juiste methodieken de aanwezigheid van bewoning uit de steentijd te onderzoeken. In de alledaagse praktijk wordt veldwerk vaak zo uitgevoerd dat bij voorbaat vaststaat dat resten uit de steentijd niet aangetroffen zullen worden! De veldschool combineert colleges omtrent deze problematiek met praktisch werk en rapportage conform de KNA.

Het veldwerk zal bestaan uit drie delen van elk een week:

Week 1 (4-8 augustus). Introductie.

In deze week zal in Groningen in de vorm van een aantal hoorcolleges, werkcolleges en practica de onderzoeksthematiek worden uiteengezet. Onderwerpen die aan de orde komen zijn:

- . Holocene landschapontwikkeling van het IJsselmeergebied;
- . Zeespiegelstijging en grondwatercurves;
- . Methodiek van het booronderzoek van rivierduinen;
- . De relevantie van rivierduinen voor archeologisch onderzoek;
- . Het schrijven van een Programma van Eisen en een Plan van Aanpak;
- . De Archeologische Monumentenzorg van Steentijdlandschappen;
- . De archeologie en geologie van het Swifterbantgebied als model voor de Oude Getijde Afzettingen in Zuidelijke Flevoland;
- . De rapportage van een geoarcheologisch booronderzoek conform de KNA.

Week 2 en 3 (11-22 augustus). Veldwerk

Het veldwerk zal worden uitgevoerd op twee locaties. Alle deelnemers werken een week in beide deelprojecten mee.

Deelproject 1: rivierduinen Swifterbant

Het onderzoek aan de rivierduinen van Swifterbant in de jaren zeventig was beperkt tot de hogere delen. In het komende onderzoek zullen de contouren van de duinen nader bepaald worden door een gedetailleerd booronderzoek. De speciale aandacht gaat hierbij uit naar de aanwezigheid van afvallagen rondom het duin.

Deelproject 2: Oude Getijde Afzettingen in Zuidelijk Flevoland

De oevervindplaatsen van Swifterbant zijn in de jaren zestig ontdekt bij de inrichting van de polder Oostelijk Flevoland. Bij de aanleg van de polder Zuidelijk Flevoland zijn vergelijkbare sedimenten aangetroffen op grotere diepte. De archeologische relevantie van deze sedimenten is onduidelijk en zullen in deze boorcampagne nader onderzocht worden.”

Tot zover het programma. Een beperkt aantal AWN leden kan (mag) mee naar Groningen. Het vervoer voor 9 of 10 personen wordt door het NLE met een busje geregeld; wie het eerst aanmeld heeft de grootste kans. Anderen moeten op eigen gelegenheid en kosten in Groningen zien te komen! Om iedereen gelijke kansen te bieden, start de inschrijving op 1 april a.s. Het is natuurlijk niet verplicht om drie volle weken deel te nemen, maar liefst wel een paar dagen boren. Wie aan de colleges deelneemt, zou in principe ook een paar dagen aan het booronderzoek moeten meedoen. Wie waar gaat boren, Almere of het Swifterbant gebied, is nu nog niet te overzien.

Aanmelden bij Dick Velthuisen: bij voorkeur per email d.velthuisen@nieuwlandergoedcentrum.nl of per tel. 0320-225939

Planning doedagen en veldactiviteiten 2008

Maartje de Boer

Ook voor 2008 hebben we weer een aantal zgn. doedagen gepland. Dit zijn zaterdagen waarop je actief kunt deelnemen aan vondstverwerking (in onze werkruimte) of veldactiviteiten. Ook worden workshops of excursies vaak op een doedag gepland.

De volgende zaterdagen in 2008 zijn hiervoor gepland (de oneven weken):

- 29 maart 2008
- 26 april 2008
- 24 mei 2008
- 7 juni 2008
- 21 juni 2008
- 5 juli 2008
- 13 september 2008
- 27 september 2008
- 11 oktober 2008
- 25 oktober 2008
- 8 november 2008
- 22 november 2008
- 6 december 2008
- 20 december 2008

We hebben bij deze planning rekening gehouden met de veldcursus die dit jaar in de maand augustus zal plaatsvinden.

Je kunt op de aangegeven zaterdagen van 12.00 tot 16.00 uur terecht in onze werkruimte in het NLE voor vondstverwerking, uitwerking van onderzoeken e.d. Je hoeft je niet van tevoren op te geven hiervoor. Meld je alleen wel even aan bij de receptie van het NLE zodat zij weten wie binnen zijn!

Op een aantal van deze dagen zullen we ook het veld in gaan om onderzoek uit te voeren. Welke dagen dat zijn is nu nog niet bekend, meestal weten we dat pas kort van tevoren. Zodra een veldactiviteit gepland is, wordt hier apart over gecommuniceerd per e-mail. Voor zover mogelijk worden veldactiviteiten ook van tevoren op onze website gezet.

Vrijdagen

Naast de doedagen wordt ook elke vrijdag aan vondstverwerking gedaan in onze werkruimte. Ook op deze vrijdagen ben je dus van harte welkom om langs te komen en mee te werken.

Doedag AWN Flevoland op 17 november 2007

Wil Gordijn

Verzamelen van de deelnemers (Dick Velthuizen, Tineke Heise, Coen Blok, Hans Hartsuiker en Wil Gordijn) was om elf uur in Nagele. In eerste instantie stond een geologisch booronderzoek tussen Nagele en Tollebeek gepland, maar het werd uiteindelijk een veldverkenning op de Burchttocht. Dit is een ontzandingsproject in het kader van de aanleg van een groene ecologische zone.

Het zag er nogal ruig uit. Het eerste deel waar we doorheen zijn gelopen viel mee. Dit was/werd wat afgeschaafd en we vonden twee kleine scherven. Namelijk een stukje (grijs) kogelpot en een stukje steengoed.

De terugweg was niet zo goed gekozen. De 'AWN expeditie' kwam vast te zitten in drijfzand. Dit mondde uit in zelfhulp en – hoognodige – kameradenhulp. Bij het Frieschepad aangekomen had iedereen dan ook inwendige versterking nodig.

Hierna zijn we als ontspanning naar het Kuinderbos gereden en de aanleg van een nieuw stuk infrastructuur bekeken met aansluitend een boswandeling. Hierna ging ieders zijn eigen weegs; twee naar Lelystad en de 'Nagele-taxi' vervolgens uitwaaiierend naar alle windstreken. Het was een eche DOEDAG.

Alle foto's: Wil Gordijn

Jaarverslag 2007 van de secretaris

2007 is weer een actief jaar geweest voor de AWN Flevoland. Dankzij de subsidie die we in 2007 wederom van de provincie mochten ontvangen, hebben we veel extra activiteiten kunnen uitvoeren. De subsidie heeft het onder ander mogelijk gemaakt om workshops te organiseren voor onze leden. Maar ook om meer promotiematerialen te ontwikkelen, zoals een leskist voor de jeugd en de themafolder over de Swifterbant mensen. Hiermee hebben we ons als vereniging ook weer beter naar buiten toe kunnen profileren. Zie ook het verslag van de promotie activiteiten.

Voor 2008 is opnieuw subsidie aangevraagd bij de provincie. Indien de aanvraag wordt gehonoreerd, zal de subsidie weer worden besteed aan activiteiten die gericht zijn op het bevorderen van de deskundigheid van onze leden en het verder ontwikkelen van promotiemateriaal. Zo zijn we van plan om naast drie inhoudelijke themafolders bijvoorbeeld ook een korte promotiefilm over onze vereniging en activiteiten te maken.

Eind 2007 telde onze vereniging 57 leden, het ledental blijft dus redelijk stabiel. De website van de AWN Flevoland blijkt nog steeds een goed promotie- en communicatiemiddel te zijn. De statistieken tonen aan dat de website in 2007 door 1829 bezoekers is bekeken, gemiddeld zo'n 150 à 200 bezoekers per maand. De eerste twee maanden van 2008 laten een aantal van rond de 240 bezoekers per maand zien, er zit dus een stijgende lijn in.

In 2007 hebben de nodige bestuurswijzigingen plaatsgevonden. Tijdens de ALV van 2007 heeft Henk van den Berg toegezegd zijn penningmeesterschap nog met een jaar te willen verlengen, of korter, indien het bestuur eerder een opvolger zou vinden. Maartje de Boer heeft, in verband met potentiële belangenverstrengeling met haar werk, haar rol als secretaris neergelegd. Haar voorstel om haar taken voortaan in de vorm van een ambtelijk secretariaat voort te zetten, is aangenomen door het bestuur.

Er zijn twee nieuwe bestuurskandidaten die in de ALV van 2008 worden voorgedragen: Jan Werschkuil staat kandidaat voor het penningmeesterschap, André Kerkhoven voor de post van algemeen bestuurslid. Hiermee zijn de knelpunten in de bezetting van het bestuur opgelost. De bemensing van het bestuur blijft echter een belangrijk aandachtspunt, ook in de komende jaren.

Verslag van de doedagen 2007

In 2007 zijn we verder gegaan met het om de week een doedag inplannen op de zaterdag. Op deze dagen is de werkruimte, zonder aanmelding vooraf, vrij toegankelijk voor een ieder die aan de slag wil. Hoewel de opkomst op deze doedagen voor wat betreft de vondstverwerking laag is, worden de geplande zaterdagen goed besteed aan veldactiviteiten, workshops en eventuele andere activiteiten.

Voor vondstverwerking komt het zwaartepunt steeds meer te liggen op de vrijdagen. Net als in voorgaande jaren blijft dit de dag waarop een vaste groep van leden zich hiermee systematisch bezig houdt. En dit werkt aanstekelijk: in 2007 is er een duidelijke toename te zien van het aantal leden dat zich op de vrijdag bezig houdt met een of andere activiteit. Dit lijkt ook in 2008 het geval te zijn.

Hieronder volgt een korte opsomming van hetgeen we in 2007 zoal gedaan hebben op deze vrijdagen en de doedagen:

AWN rapportages opgesteld:

- rapport 2007-1, Geologisch booronderzoek rivierduintje kavel J126;
- rapport 2007-2, Poldervondsten 1977-1978-1980, eindelijk boven water
- rapport 2007-3, 3D projectie van resultaten geologisch booronderzoek op kavel J126

Uitwerken:

- zeefmateriaal gesorteerd van het Swifterbant onderzoek 2005. Dit is op 16 februari 2007 afgerond
- tekeningen geologisch booronderzoek op J126 uitgewerkt
- tekeningen geologisch booronderzoek op E170 uitgewerkt
- vondsten van een veldverkenning op E170 verwerkt
- aardewerk van Kuinre gesorteerd
- aardewerk van L76 gesorteerd en geteld
- vondstmateriaal van P14 (onderzoek uit 1989) gesorteerd
- aardewerk gelijmd
- vergelijkingscollectie botmateriaal
- AWN vitrines ingericht voor de ALV 2007
- diverse tekeningen geïnt
- de bibliotheek van de AWN uitgezocht, gecodeerd en overgedragen aan het studiecentrum van het NLE
- begin gemaakt met een catalogus/registratie van de kaarten en tekeningen van het archeologisch depot

Verslag van de veldcoördinator 2007

Noordoostpolder, E170, 20 januari 2007

Ook dit jaar is door de AWN een systematische veldverkenning gehouden op kavel E170, net zoals voorgaande jaren. Op deze kavel ligt een rivierduin met neolithische vindplaats. Het doel van de veldverkenning is de voortgaande degradatie door landbouwgebruik te monitoren. Door het ploegen wordt de vindplaats namelijk steeds verder verstoord. Elk jaar belopen we een gebied van 50 bij 50 meter en verzamelen we het materiaal dat aan de oppervlakte ligt. Vervolgens wordt de verspreiding van het materiaal in kaart gebracht. We hopen zo meer inzicht te krijgen in dit soort degradatieprocessen. Er is vuursteen, aardewerk, natuursteen en bot gevonden.

Veldcursus Swifterbant S4, augustus 2007

Van 6 tot en met 31 augustus is weer de jaarlijkse veldcursus van de AWN samen met de Rijksuniversiteit Groningen gehouden. Het geheel verliep zoals altijd weer in goede harmonie tussen studenten en AWN-ers. Ook hebben enkele nieuwe leden meegedaan aan deze veldcursus.

Vraagstellingen vanuit de RUG waren dit jaar:

1. Is er een grafveld aanwezig? Dit in verband met het in voorgaande jaren opgegraven skelet.
2. Was er akkerbouw te Swifterbant?

Een grafveld is niet gevonden, maar de akker wel. Er bleken duidelijke sporen van grondbewerking door middel van een hakwerktuig aanwezig te zijn. Het zijn de oudste sporen in West-Europa, dus een sensationele ontdekking.

Noordoostpolder, Kuinderbos, 31-10-2007

In het Kuinderbos zijn paddenpoelen aangelegd door Staatsbosbeheer. Hierbij werd door Dick Velthuisen toezicht gehouden om te beoordelen of er archeologische resten aanwezig waren. Dit gebied is namelijk maar één keer geploegd en vervolgens is er bos aangeplant. Voor morele ondersteuning, veel leerzame informatie over diverse grondsporen, en gewoon voor de gezelligheid, ben ik mee geweest.

Noordoostpolder, Burchttocht, 17-11-2007

Op 17 november zijn we bij de Burchttocht gaan kijken. Hier wordt een ecologische corridor gerealiseerd. Er was op dit terrein al heel veel graafwerk verricht en de bovenlaag was verwijderd. We hebben de bodemopbouw bekeken en het hele, zeer modderige, terrein belopen. Er is wat vuursteen, natuursteen en aardewerk - voornamelijk kogelpot - gevonden. Aansluitend zijn we naar het Kuinderbos geweest, waar we nog even naar de paddenpoelen hebben gekeken, en naar een bij het bos gelegen grondverstoring, waarschijnlijk voor de aanleg van een renbaan voor paardensport. Hier waren echter totaal geen archeologische sporen te zien.

Verslag promotie en educatie / deskundigheidsbevordering 2007

Excursies

Excursie naar Archeoplan te Delft

Naar aanleiding van de cursus restaureren heeft op donderdag 6 december 2007 een excursie plaatsgevonden naar Archeoplan te Delft dat veel restaureert voor het Nieuw Land Erfgoedcentrum. Paul Schulten heeft een rondleiding door het bedrijf gegeven. 8 leden van de AWN namen deel aan de excursie op een regenachtige dag.

Keuken, kantine en opbergruimte Archeoplan Delft. Foto: Astrid Doppert

Deskundigheidsbevordering

In 2007 zijn de volgende cursussen / workshops gegeven:

Workshop Middeleeuws keramiek, zaterdag 13 oktober 2007

Cursusleider Sebastiaan Oskamp, archeoloog bij het ARCM

Aantal cursisten: 5

Plaats : museum Boijmans van Beuningen te Rotterdam

Onderwerpen: de verschillende vormen, klei soorten, bakprocessen., versieringen e.d.

Museum Boijmans van Beuningen

Workshop aardewerk restaureren, zaterdag 10 november 2007

Cursus leider Joke Niekas, werkzaam bij het RACM en deskundige op het gebied van restaureren van aardewerk

Aantal cursisten: 8

Behandeld werden de volgende onderwerpen: afspraken maken over restaureren, benodigde materialen, ondersteunen, gips en het kleuren, oplossen van lijmresten, vormen e.d.

Workshop aardewerk restaureren. Links Joke Niekas.

Workshop vuursteen, 15 december 2007

Cursusleider Hans Peeters, senior onderzoeker vroege prehistorie

Aantal cursisten: 13

Onderwerpen: geologie, vindplaatsen, invloeden bij het vormen van vuursteen, leren herkennen van gemaakte afslagen, leren herkennen van vormen.

Workshop Vuursteen

Promotie en andere activiteiten

15 april 2007 Nationaal Museum weekend

Op zondag stond de AWN afdeling Flevoland in museum Schokland. Er was weinig maar wel erg geïnteresseerd publiek. De AWN was met drie personen vertegenwoordigd.

12 mei 2007 Schokland 'Publieksdag'

Samen met het NLE was de AWN afdeling Flevoland (met 4 leden) aanwezig op een site langs de route naar de Noordpunt. Helaas kwam er weinig publiek langs..

25 augustus 2007 Open dag

In samenwerking met het Nieuw Land Erfgoedcentrum, het Groninger Instituut Archeologie (GIA) en de AWN afdeling Flevoland is tijdens de opgraving op de vindplaats S4 een open dag gehouden. Het aantal bezoekers was hoog. Niet alleen AWN leden hebben deze dag de bezoekers te woord gestaan, maar ook studenten van het GIA.

Bibliotheek AWN Flevoland

De bibliotheek is nu ook voor het publiek toegankelijk. In het studiecentrum van het NLE is het mogelijk om de boeken in te zien. Voor de overdracht zijn alle boeken geregistreerd. De boeken worden door het NLE gecodeerd. De overdracht naar het studie centrum is mogelijk gemaakt door de inzet van één AWN lid in het bijzonder, namelijk Rinus Verboon. Onze dank hiervoor

Overigen

17 februari 2007 Schervendag

Samen met de Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water is de Schervendag georganiseerd. Er waren ruim 70 aanwezigen.

Column – Rangen binnen de archeologie??

Ben H. van Rosmalen

Op weg naar de titel van mediator-amateur* vergat ik nota bene op 9 februari j.l. mijn stempelkaart mee te nemen! Dat is te betreuren. Zodoende moet ik nog even wachten voordat ik 'de Zilveren Schrabber' in ontvangst mag nemen.

Weet u trouwens wat dat is, een 'mediator-amateur'? Moet ik eerst even uitleggen. Men kent namelijk in de archeologiewereld drie standen. In oplopende volgorde van belangrijkheid zijn dat junior-amateur*, mediator-amateur en de senior-amateur*. Dat heeft niets met de leeftijd te maken: mocht dat wel het geval zijn dan zou ik mij 'super-senior-amateur' mogen noemen. Neen, vrienden, per vereniging ligt het wat anders, maar in het algemeen wordt de junior geacht nog geen jarretel van een zwerfsteen te kunnen onderscheiden. Hij moet zwijgen tijdens alle activiteiten en zich achteraan aansluiten. Soms krijgt hij een scherp toegeworpen maar verplicht is dat niet.

De mediator-amateur loopt wat langer mee. De Zilveren Schrabber hangt achteloos om zijn, of haar nek. Mompelt zachtjes voor zich uit 'mesolithisch materiaal' of 'verbrand vuursteen'. Zachtjes, want vaak is hoongelach zijn of haar deel. Dat hoort er bij. Hij of zij mag (soms) de veldapparatuur dragen. Levendig kan ik me herinneren dat mij bijna achteloos een bundel jalons in de handen werd gedrukt: mocht ik naar de vindplaats brengen! Ik huiver nog als ik er aan terug denk. Pas nog mocht ik zelfs heel even door een hoekspiegel turen! Maar ik heb geduld.

Senior-amateurs vallen buiten alle wetten. Ze hebben een zodanige graad van ervaring, vakmanschap en autoriteit bereikt dat ze met andere rangen niet eens praten. Hun uitspraken zijn absoluut. Pingsdorf is Pingsdorf, Andenne is Andenne. Sommige verenigingen hebben zelfs als regel ingesteld dat een junior alléén mag praten, of een vraag mag stellen aan een senior via de mediator.

Ziezo. Dat is er uit.

Einde gebazel.

*) analoog aan de rangen binnen de archeologie

Tentoonstellingen / lezingen / symposia / wetenswaardigheden

Saskia M.S.C. Thijsse

Tentoonstellingen

Hakken in het zand – Nederlandse opgravingen in Egypte

De tentoonstelling is tot en met 11 mei 2008 te zien in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Het geluid van hakken in het zand klinkt een archeoloog als muziek in de oren. Egypte, waar het zand zoveel moois bewaart, trekt al eeuwenlang geïntrigeerde wetenschappers van over de hele wereld. Sinds vijftig jaar voert ook het Rijksmuseum van Oudheden, vermaard om zijn indrukwekkende Egypte-collectie, eigen opgravingen uit. Maar al in de zeventiende eeuw verdiepten Nederlanders zich in het oude Egypte, zoals de koopman David Le Leu de Wilhem en de Haagse kunstschilder Cornelis de Bruyn. 'Hakken in het Zand' biedt een overzicht van vierhonderd jaar archeologische activiteiten in Egypte door Nederlanders.

Persoonlijke notities, dagboekfragmenten, foto's en vondsten geven een boeiend beeld van het werk van Adolf Klasens, Hans Schneider en Maarten Raven, die namens het museum de Egyptische woestijn introkken.

Klasens en Schneider, beide later directeur van het museum, deden grote ontdekkingen in Abu Roash, Nubië en Sakkara. Nog altijd doet huidig conservator Raven jaarlijks onderzoek in Sakkara. Begin 2008 werkt hij aan de uitgraving van het in 2007 gevonden graf van de koninklijke schenker Ptahemwia.

Als het ijs smelt, gevolgen voor bewoners van de noordpool

De tentoonstelling is tot en met 24 augustus 2008 te zien in het Museum Volkenkunde te Leiden. Het klimaat verandert. Het ijs smelt. In de media wordt dagelijks gesproken over oorzaak en gevolg: hoe zal de wereld er over 50 jaar uitzien? Volkenkunde doet geen voorspelling maar kijkt en luistert naar de direct betrokkenen: Groenland, Canada, Alaska, Lapland en Siberië. Bewoners komen uitgebreid aan het woord. De meest ingenieuze voorwerpen illustreren hoe de bewoners zich al eeuwenlang aanpassen aan de veranderde omgeving.

Lezingen

'Boeren in de steentijd'

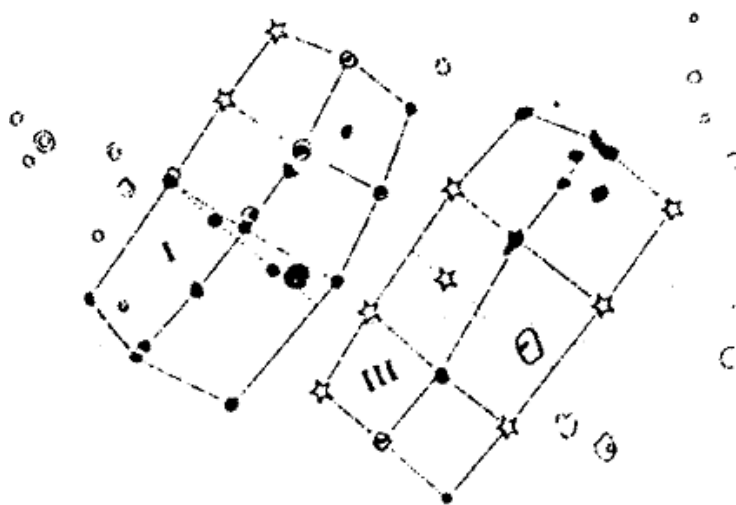
dr. Theo ten Anscher.

Dinsdag 25 maart 2008 in de Ontginningszaal in Nieuw Land Erfgoedcentrum te Lelystad, aanvang 19.30 uur. Kaartje euro 7,00 incl. kopje koffie of thee.

Theo ten Anscher was er als jonge archeoloog zelf bij toen halverwege de jaren zestig van de vorige eeuw de restanten van een zesduizend jaar oude nederzetting bij het huidige Swifterbant werden gevonden. Het duurde even voor de wetenschap door had dat het hier om ronduit opzienbarende vondsten ging, die ons begrip van bewoning in prehistorisch west-Nederland op z'n kop zetten.

Ten Anscher kan als geen ander zijn gehoor meevoeren naar de tijd 'toen Flevoland nog land was'.

Zie onderstaande huisplattegronden van vindplaats P14.

Egyptische goden in een oase: Inzichten uit de begraven tempel van Ain Birbiyeh.

Prof. Dr. Olaf E. Kaper, Universiteit Leiden

Dinsdag 8 april 2008 om 20.00 uur in de Tempelzaal van het RMO te Leiden. euro 4,50
Sinds 1986 wordt er gegraven in de tempel van Ain Birbiyeh in de oase Dachla. In de eerste maanden van 2008 zal het werk er worden afgesloten. De tempel was in de oudheid geheel onder zand verdwenen, en de unieke ervaring om een complete Egyptische tempel vanaf het dak bloot te kunnen leggen zal in de lezing worden beschreven. De reliëfs op de muren bevatten waardevolle informatie over het leven en de godsdienst in de oase tijdens de Romeinse periode. Uiteindelijk is de tempel weer geheel begraven, omdat het niet mogelijk bleek om de stenen wanden te restaureren. In de lezing zullen de laatste conclusies over dit bouwwerk en de omgeving waarin het stond worden gepresenteerd.

De Canadese Inuit

Jarich Oosten

Zondag 13 april 2008, Museum Volkenkunde te Leiden. Kosten euro 10 incl. drankje na afloop).

Das Skythenzeitlichen Kriegergrab mit Eismummie im Mongolischen Altaj

Prof. Dr. Hermann Parzinger, President Deutsches Archaeologisches Institut te Berlijn.

Vrijdag 18 april 2008 om 15.00 uur in de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, Kloveniersburgwal 29, Amsterdam.

Verdere informatie: willy.metz@planet.nl

Symposia

18^e Theoretische Roman Archaeology Conference (TRAC), Amsterdam, 4 t/m 6 april 2008.

Voor het eerst wordt deze conferentie buiten het Verenigd Koninkrijk gehouden. Het beoogt een forum te zijn voor zowel studenten, jonge onderzoekers en archeologen in de breedste zin van het woord. Nadere informatie op www.trac2008.nl

WAC-6, World Archeological Congress Dublin, Ierland, 29 juni – 4 juli 2008

-Het gebruik van GIS en digitale technologieën geven nieuwe inzichten in 'landscape archaeology'. Het symposium behandelt diverse gebieden van 'landscape archaeology', zoals 'landscape management, predictive modelling; landscape survey, mapping and interpretation; economic and social modelling at the landscape scale; and the theory and practice of trying to work with qualitative aspects of landscape such as perception, meaning and movement.'

Sprekers: Gary Lock (University of Oxford, Institute of Archaeology), Hans Kamermans (University of Leiden, Faculty of Archaeology), Willem Beex (BEEEX)

- Wetland archaeology and movement I: travel, trackways and platforms in bogs, mires and marshes

Sprekers: Ingelise Stuijts (The Discovery Programme), Andrea Vianello (University of Oxford), Nora Bermingham (University of Birmingham, Institute of Archaeology & Antiquity)

- Wetland archaeology and movement II: travel and communications along waterways

Sprekers: Andrea Vianello (University of Oxford), Ingelise Stuijts (The Discovery Programme), Claire Anderson (The Discovery Programme)

Meer informatie: www.ucd.ie/wac-6

Wetenswaardigheden

Historische luchtfoto's van Flevoland

De provincie Flevoland brengt het ontstaan van Flevoland letterlijk in kaart. Vanaf 1947 tot heden zijn er namelijk jaarlijks luchtfoto's gemaakt. U kunt deze foto's nu online bekijken. Via een simpele zoekactie vindt u alle plekken in Flevoland en met behulp van de tijdsbalk kunt u zelf selecteren welk jaar u wilt raadplegen. Van geen enkele andere provincie in Nederland zijn luchtfoto's gemaakt vanaf het prille begin tot heden; van water tot land naar grootstedelijk gebied. Een primeur! Aan de hand van deze foto's is de ontwikkeling van Flevoland vanaf kort na de oorlog tot nu in detail te volgen. Surf naar <http://historische-luchtfoto.flevoland.nl/>, vul uw adres (in Flevoland) in en vlieg terug in de tijd!

KNA Leidraden.

De diverse Leidraden kunt u downloaden vanaf www.sikb.nl.

Bibliografisch Jaaroverzicht 2007; Een compleet archeologisch literatuuroverzicht.

Ook dit jaar zal er weer een Bibliografisch Jaaroverzicht verschijnen bij Archeobrief nr 3 met een overzicht van alle publicaties die in 2007 over archeologie op Nederlands grondgebied zijn verschenen. In het Bibliografisch Jaaroverzicht staan alle publicaties handig bij elkaar. Dit voorjaar zal tevens de digitale versie van het Bibliografisch Jaaroverzicht 2006 beschikbaar komen op www.erfgoednederland.nl (zoek op DBNA), waar u ook al de Jaaroverzichten van 2004 en 2005 kunt vinden.

Er is de wens de Jaaroverzichten als één geheel online te ontsluiten, waarbij het mogelijk wordt koppelingen te maken met andere online-informatiebronnen. Hiertoe zal het onderzoeksmeldingsnummer (voorheen CIS-code) van ArchisII in de database worden opgenomen.

Korte Beschrijvinge van eenige Vergetene en Verborgene ANTIQUITETEN

In april 2008 komt een herdruk op de markt van Johan Picardts boek, oorspronkelijk verschenen in 1660.

Dit boek wordt gezien als een van de eerste historische werken van Noord Nederland. In het boek wordt een verscheidenheid aan onderwerpen besproken zoals: het ontstaan van hunebedden, grafheuvels, de Romeinen, de Franken en het verloop van de 80-jarige oorlog. Daarnaast worden ook vele plaatsen besproken in de noordelijke provincies, ondermeer Groningen, Coevorden, Zwolle, Deventer, Stavoren, Kampen en tal van kleinere plaatsen. Op basis van een origineel exemplaar is een nagenoeg exacte herdruk in de maak, inclusief de beroemde uitklapbare etsen. Het boek wordt tevens voorzien van een inleiding geschreven door dr. W. van der Sanden, provinciaal archeoloog van Drenthe.

Het boek zal worden voorzien van een harde kft en telt ongeveer 380 pagina's. De verkoopprijs zal €34,95 bedragen. Omdat het boek in een betrekkelijk kleine oplage zal worden geproduceerd, zijn exemplaren te reserveren op de website <http://www.sidestone.nl/picardt>. Hier vindt u tevens meer informatie over Johan Picardt, het originele boek en de herdruk.

De Sabeltandtijger uit de Noordzee

Het stukje onderkaak dat in 2000 door een Urker visser uit de Noordzee werd gehaald heeft zijn diensten al bewezen. Het bleek van een sabeltandkat die slechts 28.000 jaar oud was. De jongste tot dan toe bekende sabeltandkat uit Europa was 300.000 jaar oud. Professor Jelle Reumer, bijzonder hoogleraar vertebraten paleontologie aan de Universiteit van Utrecht, vertelde dan ook smaakvol hoe de auteurs van een wetenschappelijk artikel rond deze vondst door twee toonaangevende tijdschriften werden weggehoond. 'Dit moest toch onzin zijn!'. Niet dus, zo zag het Journal of Vertebrate Paleontology. De herhaalde C14-dateringen logen niet. Inmiddels is het artikel een van de beter geciteerde stukken uit de paleontologische literatuur.

Het bovengenoemde boek - een uitgave van de Drentse uitgeverij Drukware – is een volgende opbrengst van deze bijzondere vondst. De auteurs hebben alle kennis rond deze en andere sabeltandkatten bijeen gebracht in een aantrekkelijk vormgegeven en tegelijk zeer degelijk naslagwerk. Maar er blijven nog vragen te over. “Waar was de sabeltandkat bijvoorbeeld tussen 300.000 en 28.000 jaar BP? Welke (onder)soort liep hier precies rond. En wat heeft hij nou eigenlijk gegeten met die rare, kwetsbare hoektanden van hem?”

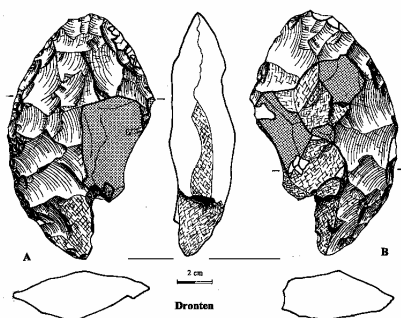
De Sabeltandtjger uit de Noordzee, door Dick Mol, Wilrie van Logchem, Kees van Hooijdonk en Remie Bakker, Uitgave DrukWare, €39,45. ISBN 978-90-78707-03-5. Zie ook www.sabeltandtjger.eu.

Dvd 'Het bipolaire toolkit concept experimenteel zichtbaar gemaakt'. Het is een onderwerp waarover bij de meeste (amateur) archeologen weinig bekend is. Op Steentijdagen wordt er vaak over gediscussieerd. De vragen die dan gesteld worden zijn o.a. “Hoe zie je nou of iets bipolair is geslagen? Hoe oud zijn die artefacten dan? Werden vuistbijlen ook zo vervaardigd? Daar maakten ze toch alleen maar die rolsteentjes mee kapot? Dat bipolaire dat komt toch alleen in Limburg voor?” Alle aspecten van de ‘bipolairtechniek’, ook wel ‘buffertechneek’ of ‘aambeeldtechniek’ genoemd, komen in deze film aan de orde. In zeven hoofdstukken, samen meer dan 75 minuten, wordt de volledige toolkit van schrabber tot hakwerktuig behandeld. De DVD documentaire is door Jan Willem van der Drift gemaakt. Hij laat vondsten zien uit Limburg, maar ook bipolaire werktuigen van de Maasvlakte, uit de stuwwallen en zelfs uit Friesland. De bekende 'vuursteensmid' Ton van Grunsven laat zien hoe deze stenen werden bewerkt met en zonder gebruik van een aambeeld. In de film wordt getoond wat het verschil is tussen werktuigen en natuurproducten. Deze film toont de oudste artefacten van Europa en ons land en maakt duidelijk waarom er in het Clactonien geen vuistbijlen werden gemaakt. De documentaire is buitengewoon leerzaam en een waardige discussiekraker. Voor slechts €10 (incl. verzendkosten) gaat er een wereld voor u open. Op www.apanarcho.nl vindt u meer informatie over de inhoud en waar en hoe u deze instructiefilm kunt bestellen.

Een vreemde vuistbijl, in secundaire positie gevonden bij Dronten (Fl.)

Lykke Johansen¹, Marcel Niekus² & Dick Stapert²

In het najaar van 2006 ontvingen we een melding van Dick Velthuisen, archeologisch medewerker van het Nieuw Land Erfgoedcentrum te Lelystad, betreffende de vondst van een paleolithische vuistbijl in Flevoland.³ Het is om meerdere redenen een vreemde vondst: de exacte herkomst is onbekend, de vormgeving van het werktuig is curieus, en het scala aan oppervlakteveranderingen is moeilijk te interpreteren in de context van de lokale geologie. De vuistbijl is omstreeks 1989 gevonden door H. de Leeuw uit Dronten tijdens een wandeling op de voormalige vuilstort in zijn woonplaats. De coördinaten van deze secundaire vindplaats, tegenwoordig in gebruik als golfbaan, zijn 178.650 / 507.125 (kaartblad 20 Oost). Volgens De Leeuw lag de bijl tussen een hoeveelheid vuistgrote stenen. Op een ander deel van de vuilstort verzamelde De Leeuw nog meer stukken vuursteen en een mammoetkies.⁴ Na een gesprek met een polderpionier meldde Velthuisen ons later dat vele landbouwers en ten minste vijf aardappelsorteerbedrijven uit oostelijk Flevoland (Swifterbant, Dronten en Biddinghuizen) hun afval naar de stortplaats brachten. Een mogelijkheid is dan ook dat de bijl met landbouwafval op de stortplaats is beland. Echter, volgens De Leeuw werd er wel restafval op het stort gedumpt maar ging het uitsluitend om landbouwers uit het dorp Dronten en vuil uit veegwagens van de gemeente. Waar de vuistbijl precies vandaan komt zullen we nooit meer kunnen achterhalen, maar, zo stelt Velthuisen, “... toch blijft het de oudste vondst uit Flevoland.”

De vuistbijl (fig. 1)

Het gaat om een fors bifaciaal werktuig met een gewicht van 356 gram. Enkele maten van de vuistbijl zijn: max. lengte 14,2 cm, max. breedte 8,3 cm, en max. dikte 3,7 cm. Van beide vlakken zijn flinke stukken (tot 1,5 cm diep) afgesprongen door secundaire vorstsplijting (aangegeven door regelmatige stippeling in de figuur). Opvallend zijn vele vorstscheuren in de vuursteen waarlangs nog geen splijting heeft plaatsgevonden. Deze zijn niet op de tekening aangegeven, omdat het beeld dan te druk zou worden. Een of twee scheuren lijken primair te zijn, omdat afslagen erop hebben gereageerd. De meeste zijn echter duidelijk secundair ontstaan: het stuk is dus na achterlating zwaar aangetast door vorstinwerking. Op beide vlakken zijn echter ook restanten van oude vorstsplijtvlakken bewaard gebleven, daterend van vóór de bewerking (aangegeven met onregelmatige kruisarcering in de figuur). Deze vlakken zijn relatief zwaar verweerd, en vertonen onder meer krassen.

Ter plaatse van enkele recente beschadigingen is te zien dat de fijnkorrelige vuursteen hoofdzakelijk donkergrijs of grijsbruin van kleur is, maar met grote lichtgekleurde delen met een grofkorrelige 'kwartsitische' structuur. Het is vrijwel onmogelijk om vast te stellen of het om vuursteen van noordelijke dan wel zuidelijke herkomst gaat. Er werden in elk geval geen bryozoën (typisch voor noordelijke vuursteen) waargenomen. Op vlak A is een klein restant cortex met holtes bewaard gebleven, zoals we dat vooral goed kennen van zuidelijke vuursteen, maar dat biedt geen absolute zekerheid over de herkomst. Met een slag om de arm houden we het voorlopig op zuidelijke vuursteen. Verder zijn op beide vlakken roestsporen aanwezig, waaruit we mogen afleiden dat het werktuig naar alle waarschijnlijkheid van een akker stamt.

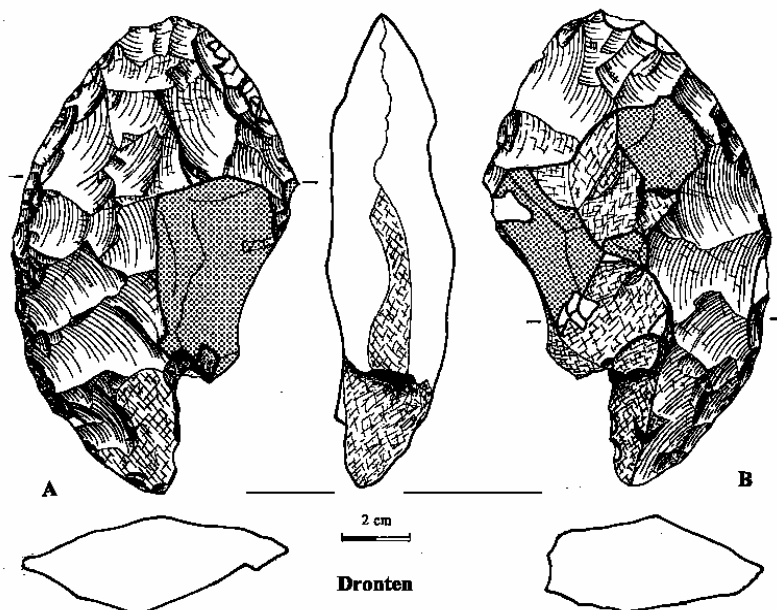
Wanneer de vorm van de vuistbijl in oenschouw wordt genomen lijkt het of er een stuk ontbreekt, en hebben we de neiging om de omtrek te completeren tot een symmetrische ovaalvorm (biface ovulaire). Echter, de huidige omtrek is zeer waarschijnlijk wel de oorspronkelijke. Ter plaatse van het 'ontbrekende' deel bevinden zich dwarsstaande vorstsplijtvlakken die naar onze mening oud zijn, d.w.z. dat ze al bestonden voordat de vuistbijl werd geslagen. Deze vlakken vormen samen een onregelmatige 'rug' over ongeveer tweederde van de rechterzijde van vlak A. Omdat door secundaire vorstsplijting flinke delen van beide vlakken van de vuistbijl zijn verdwenen, is de rug nu voor een deel dunner dan oorspronkelijk het geval was. Vóór de vorstsplijting zal de rug ongeveer 2,5 cm breed zijn geweest.

Het resterende deel van de rechterzijde van vlak A is snijdend gemaakt door middel van bifaciale bewerking. De andere, tegenover liggende zijde is regelmatig convex gevormd en over vrijwel de gehele lengte bifaciaal bewerkt tot een snijdende rand. De bewerking van de convexe zijde is redelijk gelukt, al waren er wel wat kleine problemen. Zo komen op verschillende plekken langs deze zijde steps (te vroege, abrupte uiteinden van afslagen) voor. De rand verloopt grotendeels recht in zijaanzicht, maar door onzorgvuldige bewerking ontstond er een uitstekend deel op een centimeter of vier vanaf de basis. Het lukte de bewerker niet dat te herstellen. De hoek (tussen beide vlakken) van de convexe zijde varieert, maar is alleszins redelijk; in het midden bedraagt deze 60 à 65 graden. De vuistbijl werd grotendeels met een zacht slagwerktuig bewerkt, zoals blijkt uit de relatief vlakke, ondiepe negatieven.

We hebben hier dus te maken met een werktuig dat een bifaciaal bewerkte snijdende zijde combineert met een ertegenover liggende dwarse rug. De bekendste bifaciale werktuigen met een rug zijn de zogeheten Keilmesser, een van de gidsartefacten van het Micoquien

(tegenwoordig wordt deze middenpaleolithische traditie in Duitsland ondergebracht in de Keilmesser Gruppen). Het werktuig van Dronten voldoet echter niet aan de definitie van een Keilmesser, omdat de bifaciaal bewerkte rand niet recht maar convex verloopt. Bosinski (1967: 29) omschrijft een Keilmesser namelijk als een werktuig met "... eine annähernd gerade, beidflächig retuschierte Schneide und einen geraden oder geknickten Rücken". Het werktuig van Dronten kan ook niet als een bifaciale schaaaf geïdentificeerd worden; de convexe zijde laat geen fijne schaaftreusuren zien, maar een bewerking zoals je bij vuistbijlen ziet. We hebben dus met een vuistbijlachtig werktuig te maken dat zich echter niet goed nader laat classificeren. Je zou het een 'vuistbijl met rug' kunnen noemen, maar dat is verwarrend omdat Bordes (1961) het begrip biface à dos hanteert voor wat de Duitse collega's Keilmesser noemen! Overigens doet het werktuig van Dronten denken aan de vuistbijl van Exloo in Drenthe, waarvan een van de zijden ook deels uit een dwarsstaand vlak bestaat (Stapert, 1976); ook dat stuk voldoet niet aan de definitie van een Keilmesser.

Merkwaardig is dat de bewerkster van tevoren moet hebben zien aankomen dat zijn werktuig een onregelmatige rug zou hebben, maar desondanks het werktuig heeft voltooid. Het is een beetje een misbaksel, met een ongelukkige vormgeving en step-fractures op enkele plekken langs de convexe zijde. Men zou daarom kunnen denken dat het werktuig door een niet al te kundige bewerkster is gemaakt. We kennen ondertussen meerdere werkstukken uit het Midden-Paleolithicum die toegeschreven kunnen worden aan jeugdige leerlingen in het ambacht van het vuursteenslaan (Stapert et al., 2006). Het gaat in dit geval echter zeker niet om een beginner. De meeste negatieven weerspiegelen goed gelukte afslagen, en de bovenste helft van de convexe zijde is prima gelukt. Als meest waarschijnlijke maker zien we een al bijna volleerde leerling, waarschijnlijk een oudere jongen. In dat verband kan ook van betekenis zijn dat de vuursteen weliswaar bruikbaar is maar, gezien de grovere delen, zeker niet van topkwaliteit. Ook moeten er al een paar vorstscheuren in gezeten hebben, zodat een ervaren bewerkster deze knol misschien niet eens opgeraapt zou hebben.

Oppervlakteveranderingen en de mogelijke herkomst

Beide vlakken vertonen een flinke bruine patina. Bij meerdere (sub)recente beschadigingen is te zien dat zich daaronder een witte patina bevindt, althans over delen van het oppervlak. Desondanks zien vlakken A en B er niet hetzelfde uit. Vlak A heeft enige glans, maar het gaat niet om duidelijke windlak (er zijn geen kleine putjes), eerder om glanspatina. De ribben tussen de negatieven op dit vlak zijn slechts zeer licht afgerond, en er is geen witte patina. Vlak B is veel doffer. De ribben en randen zijn duidelijk afgerond, vooral bij het basisdeel.

Vlekkerige witte patina komt zowel binnen negatieven als op oude én secundaire vorstspijtvlakken voor, zodat deze patina van relatief recente datum moet zijn. Het sterker afgeronde basisdeel is enigszins putterig, maar van typische windlak is geen sprake. Er zijn vrij veel krassen waargenomen, waaronder ook grove die met het blote oog zichtbaar zijn. Grove krassen kunnen zijn ontstaan door kruiend ijs in een rivier tijdens een koude periode (Stapert & Zandstra, 1985). Verder werden meerdere drukkegeltjes gezien met een stereomicroscoop, zowel binnen afslagnegatieven als op oude vorstspijtvlakken. Gezien het ontbreken van duidelijke windlak komt het stuk niet uit het keizand, zoals we dat kennen in noordelijk Nederland. De ribben zijn duidelijk afgerond, vooral aan één zijde (B), waaruit we kunnen afleiden dat het werktuig in een grindige rivierbedding heeft gelegen (met vlak B naar boven gekeerd). Ook de grove krassen wijzen op een primaire herkomst uit fluviatiel sediment (riviergrind). Onduidelijk moet blijven of het werktuig onderhevig is geweest aan kryoturbatie (bodempverkneding onder invloed van permafrost) in een grindrijke matrix, hoewel de aanwezigheid van drukkegeltjes daar wel op lijkt te wijzen. Tenslotte moet het werktuig tijdens een ijstijd lange tijd nabij de oppervlakte hebben gelegen, gezien het voorkomen van vele secundaire vorstscheuren.

De volgorde waarin de oppervlakteveranderingen ontstonden is als volgt: witte patina (aan de oppervlakte liggend), afronding (door rolling in een grindhoudende rivierbedding), bekrassing (mogelijk door kruiend ijs), bruine patina (tijdens en/of na inbedding), extreme vorstspijting (nabij het maaiveld tijdens een koude periode), lichte witte patina (aan de oppervlakte), en roestsporen (in een bouwvoor). Voor Nederland is dit een vreemde combinatie van oppervlakteverschijnselen.

Een goede mogelijkheid lijkt te zijn dat het werktuig oorspronkelijk uit de Formatie van Urk afkomstig is, en dus ‘thuishoort’ in de vroeg-middenpaleolithische Rhenen Industrie (zie Niekus & Stapert, 2005). Bruine patina, afronding en grove krassen zijn vrij algemene verschijnselen bij artefacten van de Rhenen Industrie.

Vervolgens moet het stuk, mogelijk als gevolg van stuwving, nabij het maaiveld terecht zijn gekomen, waar de vele vorstscheuren ontstonden. Maar er is geen duidelijke windlak, zodat een herkomst uit keizand onwaarschijnlijk is. Waarschijnlijk bevond het werktuig zich tijdens het Boven-Pleniglaciaal van de laatste ijstijd te diep voor het ontstaan van windlak, maar ondiep genoeg voor vorstspijting. De extreme aantasting door vorstspijting kan niet alleen tijdens het Holoceen zijn ontstaan. Immers, mesolithische vuurstenen die langere tijd aan of nabij de oppervlakte hebben gelegen zijn niet in die mate aangetast. We zoeken dus naar een situatie waarbij het werktuig tijdens de laatste ijstijd nog in zijn sedimentaire verpakking van de Urk Formatie zat, maar toch dicht bij het oppervlak.

In de Noordoostpolder komen bij de overreden stuwwallen (‘restheuvels’ of ‘oppervlakkig gestuwde heuvels’) van Urk, Schokland en Vollenhoven wel preglaciale afzettingen (daterend van voor het Saalien III) aan of nabij het oppervlak voor, maar een herkomst uit deze afzettingen is volgens ons uitgesloten. Volgens geoloog P.C. Vos gaat het namelijk om eolische (door de wind afgezette) afzettingen van de Formatie van Drachten (voorheen Formatie van Eindhoven), en de waargenomen oppervlakteveranderingen op de vuistbijl (groeve krassen, drukkegels e.d.) zijn daarmee niet te verenigen. Grindhoudende lagen van de Formatie van Urk zijn in de polder alleen op grotere diepte (20 meter onder maaiveld) aanwezig en theoretisch gezien zou de bijl uit deze afzettingen opgezogen kunnen zijn.⁵ Andere voorbeelden van opgezogen (latere) middenpaleolithische artefacten zijn de Levallois-afslag uit het IJsselmeer (Stapert, 1980) en een Levallois-spits van de Flevocentrale bij Lelystad (Van Uum & Wouters, 1991). Als mogelijk herkomstgebied van de vuistbijl komt ook het stuwwallengebied van Midden-Nederland in aanmerking.

Een andere te overwegen mogelijkheid is dat het stuk weliswaar uit de Formatie van Urk stamt, maar door het Saalien-landijs in keileem werd opgenomen. Uit keileem zijn zwaar door vorstspijting aangetaste vuurstenen bekend zonder patina’s en zonder windlak. Er zijn echter geen duidelijke sporen van glaciaal transport, zodat deze mogelijkheid niet erg waarschijnlijk is. In enkele holtes in het oppervlak zijn restjes sediment bewaard gebleven: een mengsel van fijn materiaal en grove kwartskorrels, tot ca. 2 mm dik, maar dat brengt ons niet verder bij het bepalen van de herkomst.

Alles overziend is de meest waarschijnlijke interpretatie dat de vuistbijl 'thuishoort' in de Rhenen Industrie. Dat is ook getalsmatig het meest voor de hand liggend. Het is bekend dat de Rhenen Industrie een zeer rijk complex is: door amateur-archeologen zijn in de loop der jaren vele duizenden artefacten verzameld. Het ziet er zelfs naar uit dat bijna overal waar de Formatie van Urk dagzoomt, artefacten van de Rhenen Industrie te vinden zijn. Onze conclusie is dat de vuistbijl van Dronten toegeschreven kan worden aan de Rhenen Industrie, hoewel de precieze herkomst raadselachtig zal blijven. Toch is het een boeiend werktuig, dat het belang van de studie van oppervlakteveranderingen onderstreept.

Summary: A curiously shaped handaxe, found in a secondary position near Dronten (Flevoland)

A curiously shaped handaxe was found on a rubbish dump near Dronten in the province of Flevoland; its original provenance is unknown. The handaxe has a back along one of the edges, consisting of old frost-split faces. It is not a typical Keilmesser, however, since the cutting edge opposite the back is not straight but has a convex curve. The handaxe is heavily damaged by secondary frostsplitting, as a result of which large parts of the tool have disappeared (indicated by stippling in the drawing). The implement also shows brown patina, coarse scratches and fluvial rounding of ridges. These last three phenomena are also found on artefacts of the Rhenen Industry, known from a group of Early Middle Palaeolithic sites in the central Netherlands. Therefore it is suggested that the handaxe may derive from layers of the Urk Formation, possibly in the ice-pushed region of the central Netherlands, just like the thousands of artefacts from the many sites of the Rhenen Industry.

Noten

1. Ossewei 6, 9751 SC Haren.
2. Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen.
3. We bedanken D. Velthuisen voor de vondstmelding en de vinder, H. de Leeuw uit Dronten, voor aanvullende informatie en de gelegenheid om de vondst te bestuderen.
4. Persoonlijke mededeling H. de Leeuw d.d. 18 november 2006. Volgens Velthuisen, die een deel van de vuurstenen heeft bekeken, bevinden zich hieronder geen andere artefacten.
5. Voor informatie (schriftelijke mededeling d.d. 12 februari 2007) over preglaciale afzettingen in de polder bedanken wij dr. P.C. Vos (TNO/NITG).

Literatuur

- Bordes, F., 1961. *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. Bordeaux.
- Bosinski, G., 1967. *Die mittelpaläolithischen Funde im westlichen Mitteleuropa*. Köln/Graz.
- Niekus, M.J.L.Th. & D. Stapert, 2005. Het Midden-Paleolithicum in Noord-Nederland. In: J. Deeben, E. Drenth, M.-F. van Oorsouw & L. Verhart (eds), *De Steentijd van Nederland*, *Archeologie* 11/12, pp. 91–118.
- Stapert, D., 1976. Middle Palaeolithic finds from the Northern Netherlands. *Palaeohistoria* 18, pp. 43–72.
- Stapert, D., 1980. A Levallois flake from the IJsselmeer. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 30, pp. 7–10.
- Stapert, D. & J.G. Zandstra, 1985. Een zuidelijk archeologische erraticum te Opende Zuid (Groningen). *Grondboor en Hamer* 39, pp. 57–71.
- Stapert, D., M.J.L.Th. Niekus & L. Johansen, 2006. Curieuze vuistbijlachtigen van Rhenen. Ook eens iets voor kinderen? *Paleo-Aktueel* 17, pp. 18–26.
- Uum, R. van & A. Wouters, 1991. Jong-Acheuléen van Eem-ouderdom uit het dal van de Vecht bij Haerst. *Archeologie* 3, pp. 39–49.

Noot van de redactie: dit artikel is reeds eerder verschenen in *Paleo-aktueel* 18 (14 december 2007) en met toestemming van het GIA alsmede Uitgever Barkhuis Publishing in *Aardewerk* geplaatst.